

ZVIEDRIJAS BAZNĪCAS LIKUMS UN MŪZIKA VIDZEMĒ 17.–18. GADSIMTA MIJĀ

Leva Pauloviča
ievapau@inbox.lv

Atslēgas vārdi: Vidzeme, luterāņu baznīca, mūzika, kultūrvēsture, 17. gadsimts

Mūzika ir cieši saistīta ar sakralitāti, jo tā spēj atvērt cilvēka sirdi un dvēseli, pacelt ikvienu pāri visam, kas ir ikdienišķs un pārejošs. Gan tautu kultūrās, gan reliģiskajā pasaulē mūzikai ir piešķirta īpaša nozīme. Baznīcas reformators Mārtiņš Luters (Martin Luther, 1483–1546) uzskata, ka mūzika ir brīnišķīga Dieva dāvana, kas visvairāk izpaužas dzīvajā dabā, īpaši putnu dziesmās, un tāpēc mākslai, īpaši mūzikai, jāieņem sava vieta dievkalpojumos, draudzes dzīvē, kā arī bērnu un jauniešu apmācībā¹.

16.–17. gs. luterāniskās baznīcas mūzika attīstās kā viens no galvenajiem dievkalpojuma elementiem visā Baltijas jūras reģiona telpā, kur dominē M. Lutera sludinātā mācība. Vidzeme 17. gs. 20.–90. gados atradās Zviedrijas lielvalsts sastāvā, kur luterānisms bija vienīgā atļautā ticība. Šajā rakstā tiek aplūkots jautājums, kādu un cik lielu ietekmi atstāja 1686. g. apstiprinātais Zviedrijas baznīcas likums uz garīgās mūzikas kultūras attīstību Vidzemes lauku draudzēs 17.–18. gs. beigās un turpmāk².

Zviedru iekarotajā Vidzemes provincē lēnām, bet stabili attīstījās luterāniskais valsts baznīcas modelis, kāds tas 16. gs. bija izveidojies Zviedrijā, kur Mārtiņa Lutera idejas guva lielu piekrišanu jau drīz pēc to izsludināšanas Vitenbergā. Tas bija likumsakarīgs process gan politiski, gan arī reliģijas jomā³. 1531. g. tapa zviedru dievkalpojuma kārtība, ko sastādīja mācītājs Ūlauss Petri (*Olav Petri*, 1493–1552) un kas satura ziņā bija līdzīga M. Lutera 1526. g. izstrādātajai dievkalpojuma kārtībai — Vācu mesai (*Deutsche Messe*). Bet pirmo oficiālo zviedru agendū izdeva 1541. g., uz kā pamata nostiprinājās zviedru luterāņu dievkalpojuma mūzika. 1571. g. publicēja vispārēju Zviedrijas baznīcas kārtību, kas attiecās uz visu zemi. Vienotā Zviedrijas valsts baznīca galīgi nostiprinājās Upsalas sanāksmē 1593. g. 20. martā⁴,

bet baznīcas vienotības idejas visspilgtāk izpaudās tikai 17. gs. beigās. 1686. g. publicēja Zviedrijas baznīcas likumu un kārtību (*Kyrkio-lag och ordning*⁵), 1693. g. — Baznīcas rokasgrāmatu (*Kyrkohandbok*), 1695. g. — Psalmu grāmatu (*Den svenska psalmboken*), 1697. g. — Korāļu grāmatu (*Koralbok*) un visbeidzot 1703. g. — karaļa Kārļa XII (*Karl XII*, vald. 1697–1718) Bībeli⁶.

Vidzemē 1633. g. nodibināja augstāko vietējā līmeņa garīdzniecības iestādi Virskonsistoriju, kas savas darbības laikā izdeva vairākus administratīva un juridiska rakstura dokumentus — noteikumus, rīkojumus, pavēles, apkārtrakstus u. c. — dažādās ar baznīcas jautājumiem saistītās jomās. Virskonsistorija noteica savas prasības arī mūzikas jomā. Jau no 17. gs. 30. gadiem tā kontrolēja, vai dievkalpojumu laikā

izmantoja M. Lutera sastādīto psalmu grāmatu, vai apbedījumu laikā mācītājs izpildīja kristīgas dziesmas ("Ob er die gewöhnliche Christliche Lieder aus dem Psalm Buchen D. Lutheri in der Kirchen singe? [...] Ob der Pastor auch mit der Leiche gehe undt die gewöhnliche Christliche Gesänge singe")⁷. Šos rīkojumus ne katrā draudzē ievēroja, īpaši 17. gs. pirmajā pusē, nemiera un pēckara laikā.

Visā Vidzemes teritorijā pēc 1661. g., kad noslēdza Olīvas miera līgumu un Kardisas pamieru pēc krievu–poļu–zviedru kara (1656–1660), superintendanta Johana Georga Gecela (*Johann Georg Gezelius*, darb. 1660–1664) vadībā Virskonsistorija uzsāka intensīvu darbu pie draudžu dzīves uzlabošanas, skolu tīkla izveidošanas, pievērsa uzmanību arī dievkalpojumu kārtībai un kristīgu dziesmu apgūšanai. Aktīvāk tas notika 17. gs. 70.–90. gados, kad visas Vidzemes draudzes pārraudzīja superintendants Johans Fišers (*Johann Fischer*, darb. 1674–1699). Viņš darbojās laikā, kad valdīja Zviedrijas karalis Kārlis XI (*Karl XI*, darb. 1672–1697), kurš pievērsa daudz uzmanības ne tikai vietējo iedzīvotāju dzīves uzlabošanai, bet arī draudžu garīgajai attīstībai. Tāpat šajā laikā Vidzemes Ekonomikas pārvaldes priekšnieka amatā aktīvi darbojās Mihaels fon Štrokirhs (*Michael von Strokirch*, 1649–1723), kuram karalis pilnīgi uzticēja baznīcu celtniecību, skolu dibināšanu un citas ar garīgo dzīvi saistītas lietas. Pateicoties M. fon Štrokirham, 17. gs. 90. gados Vidzemē uzcēla baznīcas un nodibināja skolas vairāk kā iepriekšējos gados⁸.

Par dievkalpojumu kārtību un mūzikas vietu tajā gādāja ne tikai Virskonsistorija, bet arī atsevišķas draudzes. Jau 1674. g. 1. janvārī Valmierā pilsētas īpašnieks grāfs Karls Gustavs Uksenšerna (*Carl Gustav Oxenstierna*, 1655–1687)⁹ apstiprināja atsevišķu Valmieras Sv. Sīmaņa baznīcas dievkalpojuma kārtību. Tajā viņš noteica, ka katru svētdienu un svētku reizi, arī vakaros dievkalpojumiem jābūt dziedājumu pavadībā¹⁰.

1686. g. Zviedrijā izsludinātais likums stājās spēkā pāris gadus vēlāk (1688) un noteica baznīcas tiesisko stāvokli valstī, arī stingras luteriskās baznīcas dogmas un ceremonijas. Ar šo dokumentu uzsvēra, ka noteikta dievkalpojumu kārtība ir nepieciešama, lai saglabātu visas valsts vienotību. Visus Zviedrijas lielvalsts un tai piederošo provinču (arī Vidzemes) pavalstniekus pilnīgi pakļāva zviedru luteriskajai baznīcai, neņemot vērā, vai viņi ir ticīgi vai nē. 1687. g. Rīgā izdeva likuma tulkojumu vācu valodā¹¹. Vidzemes muižniecības landtāgs Tērbatā Zviedrijas baznīcas likumu akceptēja tikai pēc trim gadiem, 1690. g.¹²

Saskaņā ar Zviedrijas baznīcas likumu izmainīja Vidzemes Virskonsistorijas darbības spektru. No tās kompetences izņēma visu, kam nebija tieša reliģiska rakstura un ko nodeva laicīgām tiesu instancēm. Virskonsistoriju pakļāva tieši karalim kā zemes augstākajam bīskapam. 1694. g. karalis Kārlis XI uzdeva Virskonsistorijai izdot latviski 1693. g. apstiprināto Zviedrijas baznīcas rokasgrāmatu, kas bija pārstrādāta, piemērojoties jaunajam baznīcas likumam¹³. Taču vajadzēja nākt vēl nākamā karaļa Kārļa XII 1707. g. 19. septembra pavēlei, kad šo tulkošanas darbu beidzot iesāka darīt. Rokasgrāmatas¹⁴ tulkojumu no zviedru uz latviešu valodu veica Smiltenes mācītājs Svante Gustavs Dīcs (*Svante Gustav Dietz*, 1670–1723), un to izdeva 1708. g. Rīgā.

Zviedrijas baznīcas likumā draudzei vispirms tiek atgādināts, ka tai ne tikai jāapmeklē dievkalpojumi un svētbriži, bet arī jādzied slavas dziesmas Dievam¹⁵. Tā ir vispārzināma prasība, kas bija zināma jau iepriekš. Lai draudze varētu pareizi slavēt Dievu ar dziedājumiem, melodiju parasti uzsāka un vadīja ķesteris, līdz ar to viņam bija nozīmīgākā loma lauku baznīcu mūzikas kopšanā. Jau 1633. g. Virskonsistorijas noteikumos minēts, ka par ķesteri jāpieņem vācietis (*Teusche Küster*), bet mazākās lauku draudzēs šajā amatā drīkstēja darboties arī

vietējais zemnieks, kuram būtu jāmaca draudzī lasīt, rakstīt, teikt lūgšanas un arī dziedāt ("helffen singen vnd den Chor halten")¹⁶. Varētu pieņemt, ka šī noteikuma iekļaušanā Virskonsistorijas un draudžu vizitāciju kārtībā sava loma bija vienam no pirmajiem Vidzemes ģenerālgubernatoriem Johanam Šitem (*Johann Skytte*, darb. 1629–1634). Viņš bija ieinteresēts attīstīt tautas izglītību Vidzemē un aktīvi sekoja zviedru teologa un Strengnēsa (*Strängnäs*) bīskapa Laurencija Paulinusa (*Laurentius Paulinus / Lars Pålsson*, 1565–1646) darbībai. Pēc bīskapa ierosmes par katehizācijas ieviešanu draudzēs jau 17. gs. 20. gados Zviedrijas valsts baznīcās iecēla ķesterus, kuri palīdzētu mācītājam apmācīt draudzi grāmatu lasīšanā¹⁷.

1686. g. baznīcas likums noteica ķesterim draudzes bērnu apmācības pienākumus, proti, viņam uzticīgi un čakli jāapmāca bērni dziedāt, rakstīt, lasīt un saprast lasīto, kā arī apgūt Katehismu. Ķesterus saskaņā ar likumu amatā iecēla mācītāji kopā ar draudzi¹⁸, tātad izšķirošā loma ķestera pieņemšanā bija mācītājam. Diemžēl likumā nav atrodami nekādi norādījumi par to, kur ķesterim iegūt nepieciešamās prasmes vai kādā veidā pierādīt savas zināšanas.

Jau 1650. g. Vidzemes Virskonsistorija noteica, ka ne tikai lielākajās pilsētās, bet arī laukos katrā baznīcā jābūt ķesterim, kurš būtu arī skolotājs draudzes skolās un mācītu bērnus kristīgā ticībā¹⁹.

Vidzemes lauku draudzēs šo prasību bija grūti īstenot. Labus vācu tautības dziedātājus nevilināja zemais atalgojums, ko lauku draudze un apkārtējās muižas varēja piedāvāt. Zemās atlīdzības dēļ, ja vispār tāda bija, ne vienmēr varēja atrast pat zemnieku, kurš prastu dziedāt baznīcas dziesmas. Lai gan bija izņēmumi. Avoti liecina, ka Rūjienas draudzē jau 1667. g. darbojies ķesteris Pauls Mīle (*Paul Myhle*, darb. 1667–1671). 1669. g. savi ķesteri bija arī Dikļu draudzē, Allažos, Krimuldā un Dolē²⁰. 1674. g. Doles draudzes ķesteris Mihaels Trosts (*Michael*

Trost) trīs reizes gadā devās pie visiem zemniekiem, uzticīgi apmācīja viņus lūgšanā un dziedāšanā (*die Einfältige und Kinder, in betten und singen, fleißig zu unterrichten*), un draudze ar viņu bija apmierināta. Ropažos ķesteris (1684) mācēja teikt lūgšanas un dziedāt, bet neprata lasīt²¹. Šajā laikā bija vairākas draudzes, kurās vispār nebija neviena ķestera vai dziedātāja. 90. gados, kad Vidzemē Zviedrijas baznīcas likums jau bija spēkā, gandrīz katrā draudzē darbojās ķesteris un / vai dziedātājs. Alojās draudzē īsu brīdi dziedātājs bija Johans Demorins (*Johann Dömorin*, darb. 1693–1694), bet pēc tam līdz pat 1708. g. draudzei nebija līdzekļu šī baznīcas kalpotāja uzturēšanai²².

Likumā vēl norādīts, ka ķesterim bija arī tādi pienākumi kā zvanišana un pulksteņa laika uzstādīšana. Tāpat ķesterim bija jāpalīdz mācītājam dievkalpojumu laikā, Svētajā Vakarēdienā un pēc vajadzības — draudzes apziņošanā, bija jāatbild arī par baznīcas pastu²³. Parasti zvanišanas darbu veica atsevišķi pieņemts baznīcas kalpotājs, ko dēvēja par zvaniķi²⁴ vai arī tāpat par ķesteri. Zināms, ka savi zvaniķi bija Ikšķiles draudzei — Jānis (*Klockman Jahn*, 1656) un Mačs (*Klockman Match*, 1660), Valmieras Sv. Sīmaņa baznīcai (1686), Lielvārdes draudzei (1688). Krimuldā 1684. g. darbojās arī latviešu tautības zvaniķis (*undeutscher Glockenlauter*). Umurgā zvaniķa darbus veica ķesteris Pāvels (*Pawel*, 1682–1688), Ropažos darbojās zvaniķis Miķelis (*Glockenläuter Michel*, 1689–1691) un skolmeistars — dziedātājs Hinrihs (*Hinrich*, darb. 1691). Zvaniķi bija arī Alojā (1696), Bērzaunē (1697), Straupē (1697). Savukārt Cesvaines ķestera pienākumos ietilpa gan zvanišana, gan katehisms, gan ziņneša darbs (1697)²⁵.

Pašai dziedāšanai jānotiek kārtīgi un vienoti, ne par ātru, ne par lēnu²⁶. Vidzemē latviešu zemnieks ne vienmēr apmeklēja baznīcu, un viņam bija sveša vācu tradīcijās ieturēta mūzika. 1674. g. Allažu draudzes mācītājs Georgs Bertrams Meiers (*Georg*

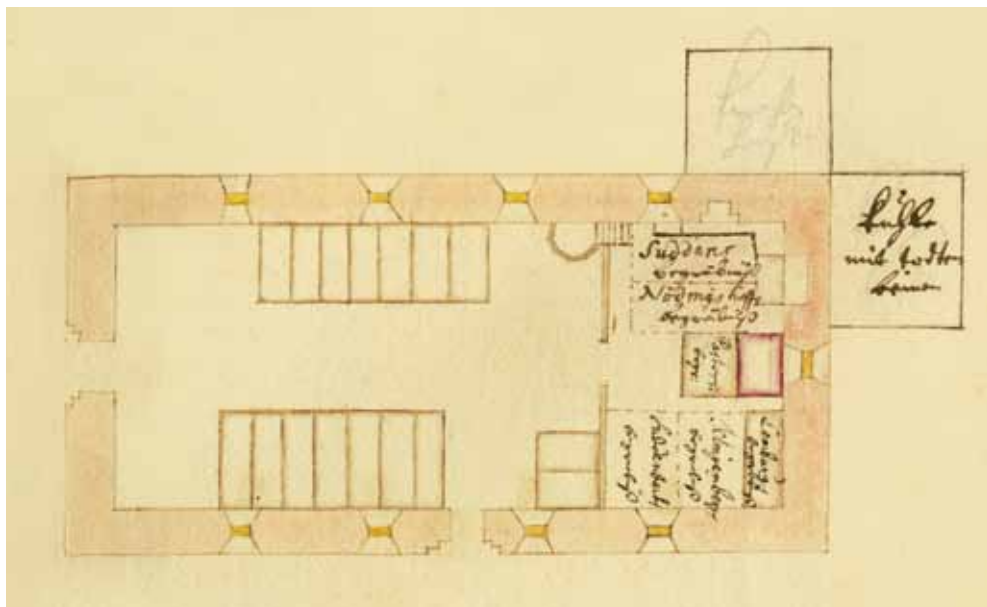
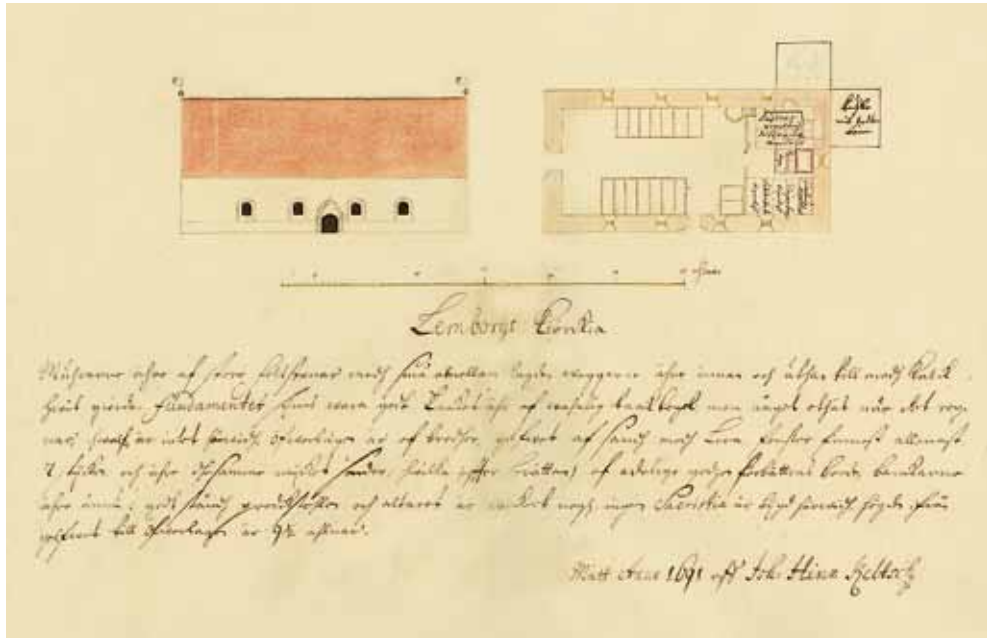
Bertram Meier, darb. 1670–1674) sūdzējās vizitācijas komisijai, ka Svētā Vakarēdiena laikā zemnieki nevienu melodiju nespējot noturēt (*“Bauer sie keine Melodey faßen können”*), un lūdza palīdzēt atrast zinošu ķesteri. 1704. g. Skujenes draudzes mācītājs Johans Nohauzens (*Johann Neuhausen*, darb. 1703–1706?) paralēli amata darbam pildīja arī dziedātāja un skolmeistara pienākumus. Viņš Virskonsistorijai sūdzējās, ka visa draudze dievkalpojumos parasti ciešot klusu, kad mācītājs un vēl kāds retais dziedot melodijas. Arī Siguldas draudzes skolmeistars Pēters Klazens (*Peter Clasen*, darb. 1726) bija gaužām neapmierināts ar savu zemnieku draudzi, kas slikti dziedot (*“mit dem die Bauerschaft aber wegen stimmes schlechten Gesange nicht zu frieden ist”*). Savukārt Cēsu Sv. Jāņa baznīcas mācītājs Johans de la Mīle (*Johann de la Myle*²⁷), centīgi pildot savus amata pienākumus un, šķiet, ievērojot baznīcas likumu, esot licis savai draudzei dziedāt kristīgas dziesmas pat piecas sešas reizes, pirms viņš ierodas baznīcā (*“das er den Glauben 5 à 6 mahl singen laße, ehe er zur Kirchen kommt; daß er etliche nicht absolviret und communiciret habe”*), par ko draudze kurnēja un sūdzējās Virskonsistorijai²⁸.

Ķestera svarīgākais amata pienākums — būt atbildīgam par draudzes dziedājumiem dievkalpojumu laikā un citās baznīcas ceremonijās. Šis noteikums neizriet tieši no likuma teksta. Taču, ja tas pieprasa ķestera dziedātprasmī kā vienu no nepieciešamajām zināšanām, var droši uzskatīt, ka ķesterim bija jāveic priekšdziedātāja pienākumi ceremonijās, kur ieteica kādu baznīcas dziesmu. Dievkalpojuma laikā ķesteris parasti atradās draudzei neredzamā vietā altārdaļā. Piem., Burtnieku baznīcā speciāla vieta dziedātājam atradusies altārdaļas labajā pusē aiz grāfa goda krēsla, kā to attēlo 1691. g. plāna zīmējums. Salaspils baznīcas 1692. g. uzmērījumā atzīmēts ķestera sols draudzei labi redzamā vietā — uz robežas starp altārtelpu un draudzes telpu. Liepupes baznīcas 1691. g.

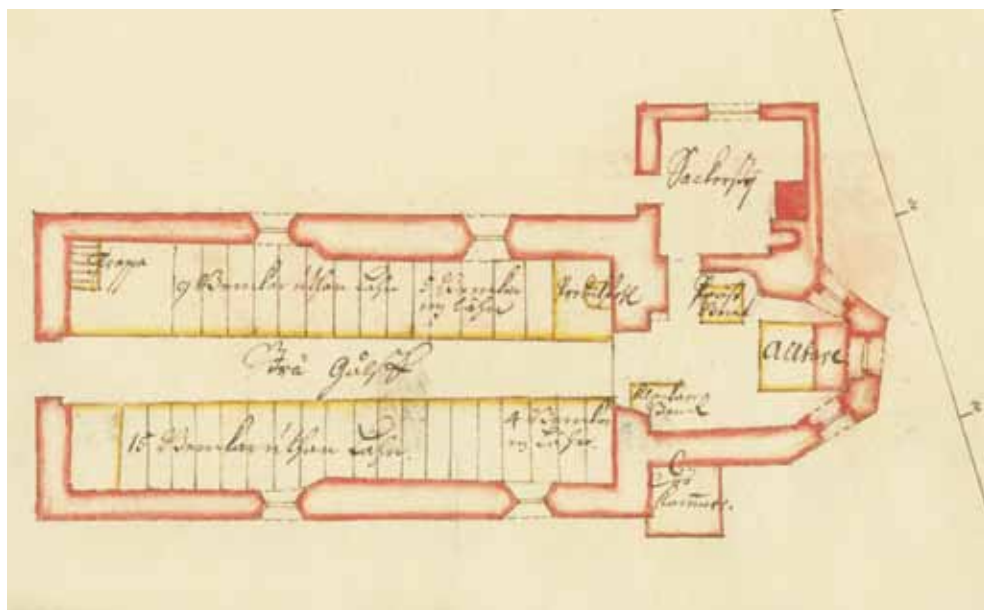
plānā norādīts dziedātāja sols, kas atšķirībā no citām baznīcām atradies altārtelpas kreisajā pusē aiz kanceles. Ķesteris — priekšdziedātājs dziedāja viens pats vai arī turēja melodijas pareizo virzību draudzes dziedāšanas gadījumos. Piem., 1669. g. Umurgas baznīcā ķesteris Stencels (*Stenzell*) dziedājis draudzei priekšā, tāpat 1689. g. darijis arī priekšdziedātājs Hinrihs no Kurzemes (*Hinrich aus Kurland*) Ērgļu draudzes Ogres kapelā. 1696. g. Liezēres skolmeistars-ķesteris gan latviešu, gan arī vācu draudzes dievkalpojumu laikā vadījis draudzes dziedāšanu²⁹.

Šādas ziņas liek secināt, ka svarīgākais bija vispār pieņemts ķesteris noteiktu funkciju veikšanai baznīcā un skolā. Pašai dziedāšanas kvalitātei lauku draudzēs lielāku uzmanību veltīja vēlāk, kā tas atspoguļojas 1739. g. draudžu vizitācijas protokolos, kur mācītājiem bija jāatbild uz jautājumu, vai skolmeistaram ir laba balss dziedāšanā (*“Ob der Schulmeister eine gute Stimme zu singen habe?”*)³⁰. Lēdurgas skolmeistars Andrejs Caurmasis (*Andres Zaurmahsis*, darb. 1717. – vismaz līdz 1739. g.), kurš pēc amata bijis drēbnieks, mācīja bērniem dziedāt. Viņš varot samērā labi noturēt melnīņu (*“die Melodey ziemilch halten”*), bet Turaidas skolotājam un vienlaikus audējam Jakobam Ekam (*Jacob Eeck*, darb. 1723 – vismaz līdz 1748) esot vāja balss (*“eine schwache Stimme habe”*). Mālpils draudzes skolmeistaram Hinriham Johannam Rollinam (*Hinrich Johann Rollin*, darb. 1734 – vismaz līdz 1739) gan esot aizsmakusi balss (*“eine heisere Stimme”*)³¹.

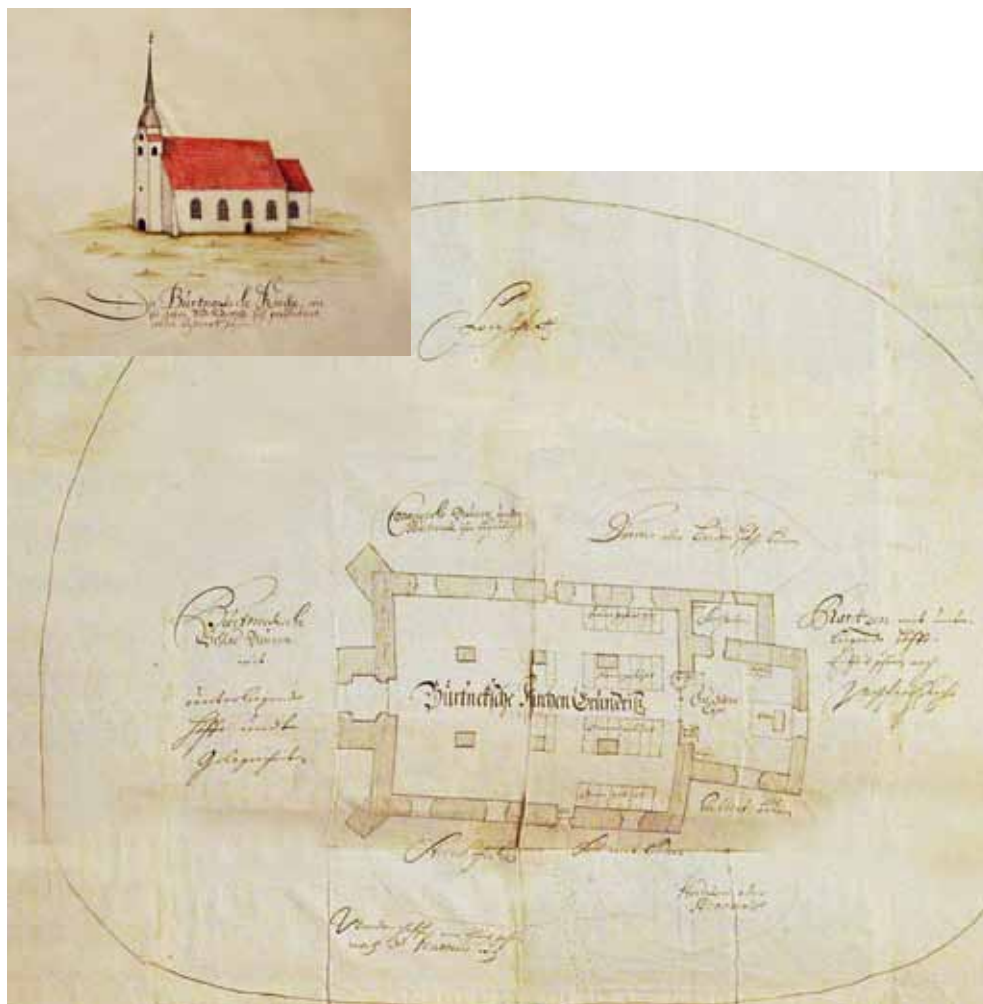
Kaut tiešas norādes nav, jādodomā, ka šie noteikumi attiecās arī uz kantoriem, kuru darbavieta bija pilsētu baznīcās. Ziemeļvācijā bija prasība — lai varētu strādāt par kantoru pilsētas baznīcā, bija nepieciešama universitātes izglītība teoloģijā, arī zināšanām par mūzikas teoriju jau bija jābūt apgūtām. Libekas Sv. Marijas baznīcas kantors Jakobs Pagenarms (*Jacob Pagendarm*, 1646–1706) no Herfordas, Vestfālenē, ieguva izglītību Helmštetas un Vitenbergas universitātēs, pirms tam

1. att. Mālpils baznīca un tās plāns, 1691. g. (autors Johans Heinrihs Kelčs (Keltch)). Altārdaļā atradās apbedījumu vietas muižniekiem: no kreisās puses pie loga — Vibrokas muižai (Sudden), tuvāk altārim — Kniediņu muižai (Nödingshof), pretim altārim — mācītājam, altārdaļas labajā pusē — Mālpils muižai (Lemburg), Akenstakas muižai (Klingenberg) un Buku muižai (Suddenbach). Ārpus baznīcas altārdaļas pusē atradās pagrabs mirušo kauliem (Kylle mit todte benen). Ņesterim vai dziedātājam īpaša vieta nav šeit norādīta. LVVA 7404. f., 1. apr., 2261. l.

2. att. Salaspils Sv. Jura mūra baznīca, 1692. g. (aut. Ūlauss Kvists (Quist)). No ieejas draudzes telpas kreisajā pusē brīvas 9 solu rindas un aizņemtas 5 solu rindas, tām priekšā — kancele. No ieejas labajā pusē — 15 brīvas solu rindas, 4 — aizņemtas. Altārdaļas kreisajā pusē bija sakristejas telpa, pie kuras durvīm atradās mācītāja sols. Altārdaļas labajā pusē iekārtots sols draudzes dziedātājam — ķesterim (Kläckar Bank). Aiz altārdaļas mūra ārpusē — mirušo kambaris (Död Kammar). LVVA 7404. f., 1. apr., 2266. l.

3. att. Burtnieku baznīca un tās plāns, 1691. g. (autors nav identificēts). Draudzes telpas kreisajā pusē — sieviešu soli divās rindās, labajā pusē — vīriešu soli divās rindās. Starp draudzes telpu un altārdaļu kreisajā pusē atrodas kancele, labajā pusē — sols muižniekam (iespējams, galvenajam patronam), aiz tā ierādīta vieta draudzes dziedātājam (Sänger). Altārdaļas kreisajā pusē — ieeja sakristejā un biktsols. Ārpus baznīcas mūriem ierādītas apbedījumu vietas Burtnieku draudzes zemniekiem: Burtnieku pils un tai pakļauto muižu ļaudīm vieta ierādīta pie baznīcas galvenās ieejas, pa labi no ieejas zemniekiem no Jaunburtnieku muižas (Sternhof), Briedes muižas (Wreden-hof) un daļēji tiem, kuri ir tuvāk Matīšu baznīcai. Aiz baznīcas sānu ieejas — zemniekiem no Sauļu un Lizdēnu muižām (Saul mit Lisdén), Ēķina muižas (Heideken oder Brosemois). Pie altārdaļas labās mūra sienas — pastorāta zemniekiem. Aiz altārdaļas — zemniekiem no Rencēnu muižas (Rantzen) un tai piederošām muižīņām, kā arī daļēji tiem, kas atradās tuvāk Alojās baznīcai. Pie sakristejas loga atradās apbedījumi Dūres muižas (Duhren oder Lindenhof) zemniekiem, tālāk — Konenša (Conenesche?) zemniekiem Burtnieku pils pakļautībā. Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, VRVM 35448.

ieguvis kantora pieredzi Osnabrikā, tādējādi varēja ieņemt kantora amatu Lībekā 1679. g.³²

Vidzemē tik stingras prasības nebija uzstādītas, bet zināms, ka kandidāta atbilstību kantora amatam pārbaudīja Vidzemes Virskonsistorija, un savus noteikumus izvirzīja arī draudzes mācītājs vai patrons³³. Cēsu Sv. Jāņa baznīcas draudzes kantors Georgs Keglers (*Georg Kögler*, darb. 1669–1672) strādāja arī pilsētas skolā, kur mācīja bērniem rēķināt, rakstīt, lasīt un bijāt Dievu, un baznīcā kopā ar audzēkņiem izpildīja kristīgas dziesmas (*“der Jugend in rechen, schreiben, lesen und in der Pietät zu unterrichten, auch die Kirche mit dem Choral gesänge etc.”*). Mācītājs Tobias Kerstens (*Tobias Kärsten*³⁴) ar kantora Keglera darbu bijis pilnīgi apmierināts, godinot viņu kā krietnu vīru par monsiņjoru. Kegleram, lūk, esot ne tikai laba muzikāla balss, bet viņš arī protot spēlēt atsevišķus mūzikas instrumentus (*“nicht allein ein guter Musicus vocalis sondern auch ex parte instrumentalis were”*). 1672. g. par draudzes kantoru darbā pieņēma Kristianu Frīzi (*Christian Friese*³⁵), kuru iepazīstināja ar īpašu darba instrukciju *“Tenoris Instructionis”* (šī dokumenta saturs pagaidām nav zināms) un kuram noteica, ka jā māca bērniem rakstīt un rēķināt, un baznīcā dziesmas būtu jā dzied gan vienbalsīgi, gan daudzbalsīgi (*“in der Kirchen Choral et figural singen”*)³⁶. Arī 1705. g. Cēsu mācītājs Johans de la Mīle savā vēstulē Virskonsistorijai aprakstīja nepieciešamos vācu draudzes kantora pienākumus: viņam jābūt spējīgam, jāprot pareizi rakstīt, jāzina mūzikas toni (*“geschweige tonum Musica verstehen”*), jāprot noturēt balsi³⁷. Zināms, ka kantora amata vieta bija iekārtota arī Valmierā un Raunā³⁸, taču pagaidām šos faktus nav iespējams plašāk aprakstīt avotu trūkuma dēļ.

Baznīcas likumā norādīts, ka dievkalpojumu draudzes dziedājumiem jāizmanto Upsalas dziesmu grāmata³⁹, kas bija izdota Zviedrijā 1645. g. un ko izmantoja līdz 1697. g.,

kad iznāca jauna — Korāļu grāmata⁴⁰. Iespējams, ka Vidzemē 17. gs. nogalē un turpmāk ignorēja šo prasību. Pirmkārt, kopš 17. gs. 30. gadiem Virskonsistorija prasīja izmantot Mārtiņa Lutera sastādīto psalmu grāmatu. Otrkārt, gan Vidzemē, gan Kurzemē dziesmu grāmatu galvenais avots bija 1530. g. izdota Rīgas vācu dziesmu grāmata⁴¹.

Katram dievkalpojumam mācītājs parasti izvēlējās noteiktas dziesmas, atbilstoši Baznīcas kalendāram un dienas kārtībai. Interesants atgadījums notika Cēsu Sv. Jāņa baznīcas vācu draudzē, kur norisinājās asas debātes starp mācītāju Tobiasu Kerstenu un skolas rektoru Georgu Plociju (*Georg Plocy*, darb. 1666–1674⁴²) par atbilstošu dziesmu piemērošanu dievkalpojumam pēc Ziemassvētkiem. Proti, 1668. g. nogalē, kādā sestdienā pēc Ziemassvētkiem, Plocija ģimenē piedzimis dēls, un par šo dāvanu rektors gribēja pateikties Dievam. Tāpēc vakara dievkalpojuma (*Vesperes*) Sv. Vakarēdiena laikā viņš izvēlējies dziesmu *“Te Deum laudamus”* (*“[...] an einem Sonnabendt da ihme [Plocy — I. P.] ein Sohn gebohren, zu Vesperzeit das Te Deum laudamus unter der Communion [...]”*). Tas ļoti nepatika mācītājam Kerstenam, jo, pirmkārt, tā nebija Vesperē atbilstoša dziesma, otrkārt, šo dziesmu parasti dziedāja, noslēdzot svētdienas rīta agro dievkalpojumu. Pēc agendas Sv. Vakarēdiena laikā jāizpilda Martina Lutera dziesmas *“Jesus Christus unser Heiland”* (*“Jēzus Kristus, mūsu Pestītājs”*) un *“Gott sei gelobet”* (*“Gods Dievam augstībā”*)⁴³. Treškārt, mācītājam Kerstenam bija arī citi, laika gaitā sakrājušies iebildumi pret Plociju, piem., Vasarsvētku dievkalpojumā himnas *“Veni sancte spiritus”* (*“Nāc, Svētais Gars”*) vietā rektors izpildīja pašsacerētu dziesmu, par ko, mācītājprāt, vajadzētu vispār atlaist viņu no darba (*“da Er ab officio sollte removiret werden”*). *Vesperes* situācija mācītājam Kerstenam bija pietiekams iegansts iesniegt vispārēju sūdzību par rektoru Virskonsistorijā. Diskusija starp Kerstenu un Plociju pārvērtās nopietnā konfliktā, kas ilga

vairākus gadus (no 1669. līdz 1675. g.) un ko risināja caur Virskonsistorijas tiesu⁴⁴.

Dieva slavināšana ar dziesmām notika arī skolās. 1681. g. apstiprinātajā Limbažu pilsētas skolas mācību metodikā⁴⁵ pieminēta obligātā dziedāšana mācību laikā. Šeit diena iesākās ar rīta dziesmu, skolas lūgšanu un Sv. Tēvreizi. Pusdienlaikā mācības atsākās ar kādu dziesmu, bet noslēdzās ar dziesmu "*Verleihe Uns frieden gnädiglich*" ("Dod mums mieru, žēlīgi"⁴⁶), kas Baltijas jūras reģionā bija viena no populārākajām luterāņu himnām, ko biežāk izmantoja lauku baznīcās tās īsuma dēļ. Šo 6.–7. gs. radušos antifonu⁴⁷ no latīņu valodas ("*Da pacem Domine*") 1529. g. pārtulkoja M. Luters. To pirmo reizi publicēja 1548. g. izdotajā Rīgas vācu dziesmu grāmatā, un izmantoja arī turpmākos izdevumos⁴⁸. Līdzīga skolas kārtība bija arī citviet Baltijas jūras reģiona mazpilsētās. Piem., Austrumpomerānijā Goļenovas⁴⁹ pilsētas skolā dienu iesākuši ar himnu "*Veni sancte spiritus*", bet, noslēdzot mācības — "*Herr Gott, dich loben wir*" ("Kungs Dievs, Tevi teicam mēs" jeb "*Te Deum laudamus*"), un skolēni katru svētdienu dziedājuši dievkalpojumos⁵⁰.

To, ka skolas bērniem jāpiedalās ar dziedājumiem arī svētdienas dievkalpojumos, noteica jau 16. gs. luterāņu baznīcas agendās Ziemeļvācijā: vismaz Pomerānijā, Mēklenburgā, Šlēsvīgā–Holšteinā un Brēmenē. Skolēnu vokālie ansambļi bija pat divējādi — vienbalsīgie kori (*choralis*) un daudzbalsīgie kori (*figuralis*). Lielākajās pilsētās, kur atradās vairākas baznīcas, daudzbalsīgie dziedājumi skanēja pilsētas galvenajā baznīcā. Lībekas pilsētas skolas audzēkņi svētdienās dziedāja parasti vienbalsīgi, bet svētku dienās izpildīja figurālmūziku⁵¹. Arī Cēsu pilsētas skolā mācību procesā un svētdienās dievkalpojumu laikā skolēniem bija jādzied baznīcā, un audzēkņi mācījās gan vienbalsīgu, gan daudzbalsīgu dziedāšanu. Vai Limbažu baznīcā svētdienas dievkalpojumos skolēni dziedāja tāpat, nevar apgalvot. Zināms, ka vietējās skolas rektors Johans Šepers (*Johann Schöper*)⁵² sestdie-

nas vakaros Vesperu laikā lasīja postilas no lasāmpulsts un svētdienās dziedāja dziesmas ("*Sonntäglich in der Kirchen die Lieder an zu stimmen*")⁵³, tāpēc rodas priekšstats par vienbalsīgu dziedāšanu.

Vai arī pati draudze piedalījās baznīcas dziesmu izpildīšanā kopā ar skolas bērniem, pagaidām trūkst pietiekamas avotu informācijas, lai to varētu plašāk aprakstīt. Drīzāk nepiedalījās, jo daudzi pirmavoti atspoguļo ziņas un sūdzības, ka vairākās Vidzemes draudzēs (tai skaitā, arī laukos) draudze nespēja dziedāt līdz, ka dziesmas biežāk izpildīja kāds zinošāks vīrs, kurš bija pieņemts darbā par dziedātāju / priekšdziedātāju (*Sänger, Vorsänger*). Ne tikai Vidzemē, bet arī pašā Vācijā daudzviet 17. gs. un arī vēl 18. gs. kopēja draudzes dziedāšanas tradīcija vēl nebija īsti ieviesusies, priekšroku dodot skolas bērnu kora dziedājumiem. Tomēr jau 17. gs. līdz ar baznīcas dziesmu straujāku apguvi virsroku guva visas draudzes kopīga dziedāšana⁵⁴.

Katrai draudzei bija jāievēro, ka dievu slavē ne tikai ar lūgšanām un dziesmām, bet arī ar spēli un mūziku⁵⁵ un ka mūzika spēlējama ērģeļu vai citu instrumentu izpildījumā. Turklāt jāievēro, ka laiks no pirmās gavēņa svētdienas līdz Lieldienām jāaizpilda ar mūziku⁵⁶.

Baznīcas likumā atspoguļojas noteikumi arī par ērģelēm un ērģelniekiem. Jāpaskaidro, ka Eiropā 17. gs. ērģelmūzikas uzplaukums vēl tikai sākās, un Zviedrijas lielvalstīs tas vēl joprojām bija kā jaunums. Šajā laikā ērģelnieki spēlēja visbiežāk nevis uz lielajām ērģelēm, bet gan uz nelieliem pārnēsājamiem pozitīviem bez pedāļu klaviatūras, jo ērģelbūve prasīja lielus izdevumus⁵⁷. 17. gs. Vidzemē tikai trijās baznīcās varēja atļauties iegādāties vismaz pozitīvu — Valmierā, Cēsīs un Rūjienā, kamēr Rīgā tie bija vai katrā dievnamā. Tas apliecina to, cik ērģeļu jeb pozitīvu iegāde bija dārgs un ekskluzīvs prieks, ko varēja atļauties tikai turīgākie muižnieki — draudžu patroni. Tā kā pārējās Vidzemes baznīcās trūka ērģeļu (tās varēja atļauties iegādāties, sākot ar 18. gs. 20.–30. gadiem),

izpalika instrumentālais pavadījums dziedājumiem.

Atgriežoties pie Zviedrijas baznīcas likuma, jāsecina, ka tas nesatur nekādus citus noteikumus ērģelniekiem kā pašu svarīgāko, proti, viņus amatā ieceļ draudzes priekšnieks (patrons) un draudze⁵⁸. Tomēr te var atrast norādījumus, kas skar muzikanta pienākumus. Proti, dziedājumiem dažādās baznīcas ceremonijās jābūt ērģeļu vai citu instrumentu pavadībā. Turklāt muzikālais pavadījums nedrīkst būt pārāk lēns, lai tas netraucētu draudzei slavēt Dievu ar savu balsi⁵⁹. Ērģelniekam bija jāpavada liturģiskā dziedāšana un lasīšana, ar priekšspēli un starpspēli muzikāli jāsaģatavo un jāapvieno dievkalpojumu vairākas daļas⁶⁰. Cēsu mācītājs de la Mile, aprakstot nepieciešamos kantora pienākumus, minēja, ka viņam arī jāpārzina pozitīvs (*"Positivs Instrumentalem et vocalem zu tage legen könte"*)⁶¹. No šī dokumenta var izsecināt, ka kantoram bija jāprot arī spēlēt ērģeles. Tā bija normāla prakse, kas pastāvēja arī citviet Eiropā — labi izglītots skolas rektors, kantors vai skolmeistars parasti bija apguvis arī ērģeļspēles prasmi, ko pielietoja, ja tas bija nepieciešams darbā.

Vai Vidzemes mazo draudžu ērģelnieki pakļāvās Zviedrijas baznīcas likumam? Viennozīmīgas atbildes nav, jo avoti ir diezgan skopi ar informāciju par ērģeļspēles tradīcijām Vidzemē. 1679. g. Valmieras Sv. Sīmaņa baznīcas ērģelnieka amatā pieņēma Pēteri Karlu (*Peter Carl*, darb. 1679–1689), kuram noteica, ka katru svētdienu un arī svētku reizēs jāierodas baznīcā, jāpilda savi pienākumi un ar ērģeļspēli jāpriecē baznīcēnus (*"mit spielen auf der Orgell Gott loben und danken soll"*)⁶². Kuriozs gadījums notika 1684. g., kad Valmieras draudzes diakons Andreass Rīzners (*Andreas Riesner*, darb. 1680–1686?⁶³), apsūdzot vairākus Valmieras namniekus dažādos pārkāpumos, lūdza ģenerālgubernatoru apcietināt arī ērģelnieku Karlu un viņa dēlu, jo abi baznīcā spēlējuši laicīga rakstura skaņdarbu *rondo*⁶⁴, kas izraisījis jautrību baznīcēnos

(*"beide Spielleute das Rounda dazu gespielt, wiefals ein groß gelächter entstanden"*). Pagaidām trūkst ziņu, vai abus Valmieras ērģelniekus tiešām apcietināja, bet tiesas process notika, kur nopratināja gan abus ērģelniekus, gan arī šī starpgadījuma lieciniekus. Taču citādi gan mācītājs, gan arī vācu draudze bija apmierināti ar ērģelnieka darbu, jo viņa muzikālais izpildījums rotājot dievkalpojumus (*"durch die Orgel darinnen vorhanden von diesem ein gewiebes gewiedent durch dergleiche Music auch der Gottesdienst geziert"*). Iespējams, ka Pētera Karla (vecākā) izpildītā ērģeļmūzika bija kvalitatīva un baudāma, ja 1690. g. viņu jau pieņēma darbā sv. Jēzus baznīcā Rīgā⁶⁵.

Varbūt šis starpgadījums lika iestrādāt Valmieras Sv. Sīmaņa baznīcas 1685. g. kārtības noteikumos punktu, ka dievkalpojumu laikā baznīcēni nedrīkst atrasties ērģeļu luktā (t. i., balkonā), jo citu cilvēku klātbūtne traucē muzikanta darbu⁶⁶. Līdzīgi gadījumi, ka ērģelnieks šādā veidā konfliktē ar augstākstāvošām amatpersonām, ir fiksēti arī citur Baltijas jūras reģionā. Baznīcas mūziķi ne vienmēr spēlēja to, ko noteica mācītājs vai draudze. Viņš drīkstēja atskaņot tikai garīgas motetes, sponsoriņus, himnas un nekadā gadījumā laicīga rakstura dziesmas un dejas⁶⁷. Un ne tikai ērģelnieki, bet bija arī citi dievkalpojuma norises traucētāji, kuri uzdrošinājās izpildīt nekristīgu mūziku — 1680. g. sprediķa laikā Valmieras baznīcā ienāca piedzērušies kareivji ar alus kausiem rokās un bungu rīboņu skaņām⁶⁸.

Baznīcas likumā atzīmēts, ka Lielos baznīcas svētkos, kā Pirmajos Ziemassvētkos, Lieldienās un Vasarsvētkos, nedrīkst svinēt kāzas, un, pavadot jauno pāri uz baznīcu, nedrīkst to darīt ar bungošanu, šaušanu vai citu nepiedienīgu troksni. Bet, ja kāds grib laulāties Ciešanu laikā, tad tas jādara pilnīgi klusi⁶⁹. Zināms, ka ap 1707. g. Cēsu novada Liepas muižā šos noteikumus ignorēja — kāds muižnieks atļāvies Ciešanu laikā saderināties un pat vēl aicināt muzikantus,

viņi visi ar dejām un lēkāšanām esot tik lustējušies un izrādījušies (*"mit tantzen und springen sich lustig gemacht und erzeiget"*). Tāpat bija vēl viena sūdzība šajā pašā gadā, ka turpat, Cēsis, muižnieki jau vairākas svētdienas sprediķa laikā nodarbojās ar šaušanu un turnīriem (*"mit Schüßen und Tourniren"*), ka pat augstdzimušais kapteinis fon Gavela (*von Gavel*) kungs vairāk to nevar paciest (*"es selbst nicht länger leiden können"*). Šie trokšņainie ļaudis esot jādzen ārā no alus nama (*"auß dem Bierhause treiben müssen"*), jo pat pārbiedē ļaudis baznīcā (*"sie auch die Leute in der Kirchen sehr entsetzet"*)⁷⁰.

Kopumā raksturojot zviedru baznīcas politikas nozīmi Latvijas vispārējās kultūras vēsturē 17. gs. beigās un 18. gs. sākumā, var izvirzīt sekojošus pieņēmumus. Pirmkārt, 1686. g. apstiprinātajā Zviedrijas baznīcas likumā noteiktās prasības Vidzemes lauku draudzēm nebija svešas. Jo Vidzemes Virskonsistorija laikā no 17. gs. 30. gadiem līdz pat Ziemeļu kara beigām izdeva savus noteikumus, kas varbūt bija saskaņoti ar Zviedrijas karaliskajiem pārstāvjiem. Tomēr baznīcas likumam bija lielāks juridiskais spēks, kas obligāti bija jāievēro. Tā izpildi vislabāk apliecina vairāki mācītāju ziņojumi par paveikto 1697. g.⁷¹ Šajā laikā pilnībā nostiprinājās draudzes ķestera — skolmeistara — dziedātāja amats, tādējādi veicinot garīgās mūzikas kultūras straujāku attīstību Vidzemes draudzēs. Zviedru muzikologs Karls Alans Mūbergs (*Carl Alan Moberg*, 1896–1978) uzskatīja, ka gan 1686. g. Zviedrijas baznīcas likumu, gan arī atsevišķus oficiāli pieņemtus noteikumus īpaši neņēma vērā, jo baznīcas kalpotājiem pietika ar nelieliem vietēja rakstura rīkojumiem par mūzikas kopšanu draudzē. Viņi neizrādīja lielu interesi par to, lai būtu izpildīts kaut vienkāršs draudzes dziedājums⁷². Ņemot vērā Vidzemes situāciju, šim uzskatam var tikai pievienoties.

Otrkārt, jāņem vērā, ka Zviedrijas baznīcas likumu Vidzemē īstenoja tikai ar 1690. g., kad tas beidzot stājās spēkā.

Likums nāca daudz par vēlu, bet tā prasības ievēroja turpmāk, līdz pat 1832. g., kad spēkā nāca jauns, Krievijas luteriskās baznīcas likums. Interesanti, ka Zviedrijā 1686. g. baznīcas likums bija spēkā līdz pat 1992. g.⁷³ Savukārt Rokasgrāmatu sāka izmantot tikai ar 1708. g. un ne uzreiz visās lauku draudzēs, jo tas bija laiks, kad pār Vidzemi plosījās Lielais Ziemeļu karš. Tā oficiālā lietošanā bija gandrīz simts gadus, līdz 1805. g.

Zviedrijas baznīcas likums ir būtisks informācijas avots Vidzemes garīgās mūzikas kultūras izpētē. Šajā dokumentā ir minēti norādījumi par dziedāšanu un muzicēšanu dievkalpojumu laikā, par ķestera un ērgelnieka pienākumiem. Kaut šo noteikumu nav daudz, tomēr, izskatot tos kopā ar citiem pirmavotiem, var izsekot patiesai garīgās mūzikas kultūras attīstībai Vidzemē. Vēl tikai jāizvērtē Zviedrijas baznīcas likuma loma 17.–18. gs. ne tikai mūzikas jomā, bet arī citās nozarēs — jurisprudences, izglītības un luteriskās baznīcas vēsturē.

Avoti un piezīmes

- ¹ Luther M. Preface to Georg Fhau`s Symphoniae iucundae (1538). In: Lehmann H. T. (general ed.) *Luther`s Works*. Leupold U. S. (ed.) Vol. 53: Liturgy and Hymns. Philadelphia: Fortress Press, 1965. P. 321.
- ² Šī raksta pamatā ir 2008. g. 22. aprīlī nolasītais referāts LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta konferencē "Meklējumi un atradumi". Teksts pilnveidots, ņemot vērā jaunākos atradumus pirmavotos un secinājumus.
- ³ 1523. g., atbrīvojoties no Dānijas varas Kalmāras ūnijā (*Kalmarunionen*, 1397–1521), izveidojās jaunā Zviedrijas valsts ar karali Gustavu Vāsu jeb Gustavu I (*Gustav Vasa*, darb. 1521–1560) priekšgalā, kas 1524. g. sarāva oficiālās saites ar katolisko Romu, un karalis veica baznīcas reformu atbilstoši Lutera mācībai. 1544. g. Zviedrija pasludināja sevi par ortodoksāli

- evanģēlisku valsti. Plašāk par šo tēmu sk.: Andrén Å. Reformationstid. In: Tegborg L. (huvudred.) *Sveriges kyrkohistoria*, Del 3. Stockholm: Verbum i samarbete med Svenska kyrkans forskningsråd, 2002. 360. s.; Montgomery I. Enhetskyrkans tid. In: Tegborg L. (huvudred.) *Sveriges kyrkohistoria*, Del 4. Stockholm: Verbum i samarbete med Svenska kyrkans forskningsråd, 2002. 331. s.
- 4 Andrén Å. Reformationstid. 221, 260–265. s.
 - 5 Pilns nosaukums zviedru valodā. *Kyrkiolag och ordning, som then Stormächtigste Konung och Herre, Herr Carl then Elofte, Sweriges, Göthes och Wändes konung & c. år 1686 hafwer låtit författa, och år 1687 af trycket utgå och publicera Jemte ther til hörige stadgar*. Stockholm, [1687] (tryckt af Joh. Georg Eberdt). Turpmāk atsaucēs ērtības labad tiks izmantots saīsinājums — KL 1686, norādot nodaļu un paragrafu.
 - 6 Montgomery I. Enhetskyrkans... 228. s.
 - 7 Latvijas valsts vēstures arhīvs (turpmāk tekstā — LVVA), 233. f., 4. apr., 1183. l., 28. lp.; Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa (turpmāk tekstā — LUAB RR), Ms 1232, 3: 17. s.
 - 8 Kampe P. *Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados (1660–1710)*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1937. 89. lpp. (Latvijas Universitātes raksti: Arhitektūras fakultātes sērija II. 2).
 - 9 Karls Gustavs Uksenšerna bija Zviedrijas valsts kanclera Aksela Uksenšernas (*Axel Oxenstierna*, 1583–1654) mazdēls.
 - 10 LUAB RR, Ms. 1140, 8:140. s.
 - 11 Pilns nosaukums vācu valodā *Kirchen-Gesetz und Ordnung so der Groß-Mächtigste König und Herr, Herr Carl der Eilffte, der Schweden, Gothen und Wenden König etc. im Jahr 1686 hat verassen und im Jahr 1687 im Druck ausgeben und publiciren lassen*. Rīga, 1687.
 - 12 Montgomery I. Enhetskyrkans... 228. s.
 - 13 Adamovičs L. *Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710–1740*. Linkolna; Nebraska: Sējējs, 1963. 6., 323.–324. lpp.; Montgomery I. Enhetskyrkans... 219. s.
 - 14 *Rohkas — Grahmata Kurra sarakstihts irr / us kahdu Wihsi Tai Deewa — Kalposchanai / ar Kristigahm Ceremoniehm un Basnizas–Eeraddumeem / eeksch muhsu Sweedru–Walstes Draudsehm buhs noturretai un padarritai tapt*. Rīga: G. M. Nöller, 1708.
 - 15 *Åhörarena skola och sin Godztienst troiligen, och med Andächtighet förrätta, samt uti Böner, Lofsånger, Gudz Ordz hörande och Sacramenternas bruk, wij sa ödmiukheet och bootfärdigheet, icke allenast med Hierta och Mun, utan och med sielfwe åthäfworne, til then store Gudens Tienst och dryckan*. KL 1686, II: 1.
 - 16 *Königl. Majj:t zue Schweden Consistorial vnd Visitation Ordnung wie es Liefplandt hinfüro zue Halten 1633. Cap. XXX*. In: Lundström E. H. J. *Bidrag till Livlands Kyrkohistoria under den svenska tidens första skede från Rigas intagande 1621 till freden i Oliva 1660*. Uppsala, 1914. 246. s.
 - 17 Liljedahl R. *Svensk förvaltning i Livland, 1617–1634*. Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri A. B., 1933. 388. s.
 - 18 *Klockaren skal i lijka mätto af Kyrckioherden och Församlingen wäljas, men icke utan Löftesmänn antagas. Han skal wara ährlig, trogen och fljittig, Booklär, och kunna siunga och skrifwa, så at han ther uti kan underwijsa Församlingens Ungdom*. KL 1686, XXIV: 31.
 - 19 LVVA, 7349. f., 3. apr., 6. l., 10. lp.; LUAB RR, Ms 1232, 3: 17. s.
 - 20 LVVA, 233. f., 4. apr., 1082. l., 82. lp.; 234. f., 1. apr., 6. l., 2.–3. lp.; 234. f., 1. apr., 7. l., 5., 89., 342. lp.; 235. f., 3. apr., 122. l., 150. lp.
 - 21 LVVA, 233. f., 4. apr., 29. l., 47. lp.; 233. f., 4. apr., 1082. l., 82. lp.; LUAB RR, Ms 1232, 3: 17. s.

- ²² LVVA, 2728. f., 1. apr., 534. l., 307. lp.; Zviedrijas valsts arhīvs (*Riksarkivet*, turpmāk tekstā RA), Livonica II: 442 (šeit un turpmāk — dokumenti nav numurēti).
- ²³ *Han skal och wara Kyrckian trogen, och Kyrckioherden och Församlingen lydig, söria för ringningen och klämtningen, på behörige tijder, ställa Timmklockorna [..]. Dheslijkes skal han wara Prästerna wid Gudztiensten, Skriftermålen, och när thet befaller, uti Sochnebud, samt annan Kyrckiotienst, wid handen; men ingalunda genom någon Kyrckioherdens enskylte tiens beswäras, hindras eller afhållas ifrån then plicht honom åligger, med all flijt och troheet at drifwa Barneläran. Han skal och bära Capitlets, Probstens, och Kyrckioherdens Bref til Probsten, när the honom tilhanda komma, til nästa Kläckare, och ther sådant försummas, til skadan som ther af timar swara.* KL 1686, XXIV: 32.
- ²⁴ *Klockare* (zviedru valodā), *Glockenläuter*, *Klockman* (vācu valodā).
- ²⁵ LUAB RR, Ms. 1140, 8: 142. s.; LVVA, 7348. f., 1. apr., 11. l., 520.-521. lpp.; 7349. f., 2. apr., 50. l., 30. lp.; 7349. f., 1. apr., 225. l., 526. lp., 545. lp.; RA, Livonica II: 442.
- ²⁶ *[..] Församlingen ther af, i sin sång blifwer hindrad, at lofwa Gud med egen Röst, hwilket böör skee ordenteligen och samdrächteligen, hwarken för hastigt, eller för långsamt.* KL 1686, XIII: 2.
- ²⁷ Johans de la Mīle (*Johann de la Myle, de la Myhle, de la Mühlen*, darb. 1684–1707), ieguvis maģistra grādu teoloģijā, nācis no Kurzemes, mācītājs Dikļos no 1684. vismaz līdz 1692. g., pēc tam Cēsis, 1702–1707.
- ²⁸ LVVA, 233. f., 1. apr., 482. l., 16. lp.; 234. f., 1. apr., 7. l., 342. lp.; 234. f., 1. apr., 35. l., 278. lp.; Vičs A. *Iz latviešu skolu vēstures: Vidzeme no 1700. līdz 1800. g.* Rīga: Zvaigzne, 1992. 24.–25. lpp.
- ²⁹ LVVA, 234. f., 1. apr., 7. l., 22. lp.; 7348. f., 1. apr., 12. l., 801. lp.; 7348. f., 1. apr., 10. l., 1149. lp.; 7404. f., 1. apr., 2251., 2258., 2259., 2260., 2266. l.; Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs (RVKM), VRVM 35461, 35448; RA, Livonica II: 442.
- ³⁰ LVVA, 238. f., 1. apr., 13. l., 31. lp.
- ³¹ LVVA, 238. f., 1. apr., 13. l., 96. lp.; 238. f., 1. apr., 37. l., 39., 44.–45. lp.
- ³² Snyder K. J. *Dieterich Buxtehude: Organist in Lübeck.* [Rochester]: University Rochester Press, 1987. 93. s.
- ³³ LVVA, 233. f., 1. apr., 482. l., 13. lp.
- ³⁴ Tobiass Kerstens (*Tobias Kärsten, Cärsten, Carsten*, darb. 1664–1677), Cēsu Sv. Jāņa draudzes mācītājs. Kerstens nācis no Kurzemes, ar superintendenta rekomendāciju pieņemts darbā Cēsis.
- ³⁵ Kristians Frīze bijis Rīgas Sv. Pētera draudzes ērgelnieka Fridriha Frīzes (*Friedrich Friese*, darb. 1646–1671) dēls, par kuru diemžēl trūkst plašāku ziņu. F. Frīze vispirms spēlējis ērģeles Rīgas Jura hospitālī, pēc tam Jāņa baznīcā, beigās Pētera baznīcā. Viņam bija dēls Johans Frīze (*Johann Friese*), kurš bijis gan notārs, gan arī ērgelnieks Doma baznīcā, savukārt dēls Niklāss Frīze (*Niclas Friese*) bija iecienīts zvanu spēles meistars Pētera baznīcā. Plašāk par šiem Rīgas mūziķiem sk. Gailīte Z. *Par Rīgas mūziku un kumēdiņu spēli.* Rīga: Pētergailis, 2003. 113., 114., 186., 311. lpp.
- ³⁶ RA, Livonica II: 433.
- ³⁷ LUAB RR, Ms 1140, 8: 140. s.
- ³⁸ LVVA, 234. f., 1. apr., 10. l., 85. lp.; Dunsdorfs E. *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas, 1624–1654.* Rīga: Studentu padomes grāmatnīcas izdevums, 1935. 57. lpp.
- ³⁹ *The Psalmer som här til varit brukade, och uti Upsala Psalmboken äre införde, skola och här efter, wid Gudztienstens förrättande siungas.* KL 1686, XIII: 1.
- ⁴⁰ Hedwall L. *Svensk musikhistoria: en*

- handbok*. Stockholm: Reimers AB, 1996. 18. s.
- 41 LVVA, 233. f., 4. apr., 1183. l., 28. lp.; Straubergs J. *Latviešu pirmās dziesmu grāmatas*. Rīga: Ramave, 1936. 4. lpp.; Grudule M. Latvian Poetry in Livland and Courland in the 17th century and beginning of the 18th. In: Ross K., Vanags P. (ed.) *Common Roots of the Latvian and Estonian Languages*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, 2008. Pp. 101–147.
- 42 RA, Livonica II: 433.
- 43 Herl J. *Worship Wars in Early Lutheranism: Choir, Congregation, and Three Centuries of Conflict*. [Oxford]: Oxford University Press, USA, 2008. P. 8; Vanags P. *Luterāņu rokasgrāmatas avoti: Vecākā perioda (16. gs.–17. gs. sāk.) latviešu teksti*. Stokholma, Rīga: Memento, Mantojums, 2000. 29. lpp.
- 44 RA, Livonica II:433.
- 45 Pilns nosaukums vācu valodā — *Methodus lectionum, nach welcher sich der Lemsalsche Schulmeister auff E. Edl. Hochweis. Rahts approbtion in seiner information zurichten hatt, 13.05.1681*. LVVA, 1392. f., 1. apr., 653. l., 403.–406. lpp.
- 46 Lat. *Da pacem Domine*.
- 47 Antifona (no grieķu valodas “antiphōnos” — pretī skanošs) — kopš viduslaikiem mantots dievkalpojuma dziedājuma veids, ko pārmaiņus izpilda divi kori.
- 48 Herl J. P. — 60, 62; Vanags P. — 85. lpp.
- 49 13.–20. gs. vācu pilsēta (*Gollnow*) Pomerānijas austrumdaļā, tagad pilsēta (*Goleniń*) Polijas ziemeļrietumos, apmēram 20 km uz ziemeļiem no Ščecinas.
- 50 Włodarczyk E. Schulleben und Unterricht in Pommern im 17. Jahrhundert am Beispiel des Stadt Gollnow. In: Buchholtz W. (hg.) *Kindheit und Jugend in der Neuzeit, 1500–1900*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Stuttgart, 2000. S. 147–158.
- 51 Moberg C. A. Drag i Östersjöområdets musikliv på Buxtehustedid. *Svensk tidskrift för musikforskning*, 39 (1957). 17. s. Snyder K. J. Dieterich... 94. s.
- 52 Johans Šepers (*Johann Schöper, Schöp-per*, dzim. ap 1647/1650 Prūsijā) Limbažos darbojies no 1681. g. 16. maija līdz vismaz 1703. g. Viņa sieva Ģertrūde fon Millere (*von Möller*) dzimusi limbažniece. Ģimenē bija vismaz četri dēli un divas meitas.
- 53 RA, Livonica II:433; LVVA, 235. f., 3. apr., 148. l., 9. lp.
- 54 Herl J. P. 104, 106; Moberg C. A. *Kyrkomusikens historia*. Stockholm: Diakonistyr., 1932. 412. s.
- 55 Jēdzieni “spēle” (zviedru valodā *spel*, vācu valodā *Spiel*) un “mūzika” šeit jāsaprot kā sinonīmi. Sk. *Svensk akademiens ordbok*. Sk. internetā (2015.06.19) <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>
- 56 *Uti Församlingarna, skal man och så lofwa Gud med Sång, Speel och Music. [...] Musiquen på Orgorne, eller med andre Instrumenter, måste intet så långt utdragas. [...] Ifrån Fastelagz Söndag, in til Påskedagen, innehålles med all Music*. KL 1686, XIII: 1, 2.
- 57 Gailīte Z. 10., 108. lpp.
- 58 *Organisten wälies af Kyrckioherden och Församlingen, som honom löner, alt som the theröfwer kunna förenas*. KL 1686, XXIV: 30.
- 59 *[...] at lofwa Gud med egen Röst, hwilket böör skee ordenteligen och samdrächteligen, hwarken för hastigt, eller för långsamt*. KL 1686, XIII: 2.
- 60 Norlind T. *Från tyska kyrkans glansdagar. Bildes ur svenska musikens historia från Vasaregenterna till Karolinska tidens slut. Del III: Stormaktstidens senare skede*. Stockholm: Musikhistoriska museet, 1944.–1945. 211. s.
- 61 LUAB RR, Ms. 1140, 8: 140. s.
- 62 LVVA, 238. f., 1. apr., 2592. l., 9. lp.
- 63 Andreass Rīznars, Valmieras draudzes mācītājs, 1680–1686 (?), Limbažu draudzes mācītājs, 1690–1698.

- ⁶⁴ Rondo (itāļu val. *rondo aplis*; rotaļa) — tautas rotaļa deja.
- ⁶⁵ LUAB RR, Ms 1140, 8: 135. s.; LVVA, 238. f., 1. apr., 2592. l., 10. lp.; Gailīte Z. 112. lpp.
- ⁶⁶ LVVA, 238. f., 1. apr., 2597. l., 12. lp.
- ⁶⁷ Herl J. P. — 149. s.
- ⁶⁸ RA, Livonica II: 442.
- ⁶⁹ *På Store Högtijdes Dagar, såsom förste Dag Juhl, Påsk och Pingst, måge inga Bröllop hållas. Men om någon, för särdeles skiäl och Orsaker skull, wil i Fastan gifta sig, bör sådant icke wägras, allenast thet skeer i stillheet, och utan alt Brudebång. Wijgningar och Bröllop, böra icke heller tillåtas, emellan Predikningarna, på Sön- och Högtijdes Dagar. [...] Ingen Brudeskara må komma til Kyrckian, med Trummor, skiutande, och hwariehanda otienligt Buller.* KL 1686, XIV: 2; XV: 25.
- ⁷⁰ LVVA, 233. f., 1. apr., 482. l., 7. lp.
- ⁷¹ RA, Livonica II: 442.
- ⁷² Moberg C. A. *Kyrkomusikens historia.* 445. s.
- ⁷³ Montgomery I. *Enhetskyrkans...* 6. s.

THE SWEDISH CHURCH LAW AND MUSIC IN VIDZEME (LIVLAND) DURING THE 17TH AND 18TH CENTURIES

Ieva Pauloviča

Summary

Keywords: *Vidzeme (Livland), Lutheran Church, music, cultural history, 17th century*

During the 16th–17th centuries, the Lutheran Church music developed as an integral part of the divine service in the Baltic Sea region where Martin Luther's doctrine dominated. The province of Vidzeme (Livland) was a part of the Swedish Empire from 1621 up to 1710, and Lutheranism was the only faith allowed in the territory ruled by Sweden. The Vidzeme Consistory, established in 1633, managed all issues regarding the maintenance, foundation, and development of local churches and schools and dealt with the offences against church and faith, etc. In regard of sacred music, Vidzeme Consistory had few requirements. It checked if congregations used Luther's Psalm Book, if pastors performed sacral songs, etc.

The Swedish Church Law was announced in 1686 in Stockholm. It was also translated from Swedish to German in 1687 and was published in Riga. The Law contains several instructions and explanations also on singing and playing music during various church services as well as the duties of singers, sacristans and organists. The purpose of this article is to examine the impact of the Swedish Church Law on the development of sacral music culture in the rural congregations of Vidzeme at the end of the 17th century and forward. The study is based mostly on the archival, unpublished documents like records of church visitations, correspondence between pastors, noblemen, church servants and the Consistory dealing with the role of music in the church and during the church services.

This article reveals that the official requirements of the Law were not strictly followed by church servants. It was enough to take into account earlier writings by district deans or local pastors, representatives of town councils, and local noblemen that reflected analogous instructions concerning performing music, and the duties of church music servants. However, the Swedish Church Law was used in the churches and schools of Vidzeme. It was applied up to 1832 when the new law of the Russian Lutheran Church was issued.